

אלף-בית בדמוקרטיה

© כל הזכויות שמורות

ניבי שנער זמיר

אדם
Adam

המדרשה לדמוקרטיה ושלוש על-שם אמיל גרינצוויג
كلية للديمقراطية والسلام على اسم اميل غرينتسفايغ
The Adam Institute for Democracy & Peace in Memory of Emil Grenzweig

תכנית חינוכית לגיל הצעיר

אלף-בית בדמוקרטיה

© כל הזכויות שמורות

המדרשה לדמוקרטיה ולשלום על-שם אמיל גרינצוויג
كلية للديمقراطية والسلام على اسم إميل غرينتسفاين
The Adam Institute for Democracy & Peace in Memory of Emil Greenzweig

הספר יצא לאור באדיבותן ובתמיכתן של:

קרן ברטלסמן, גרמניה, באמצעות **הקרן לירושלים**

קרן אברהם, ישראל

The publication of this book was made possible through the generous support of:

המדרשה לדמוקרטיה ולשלום על-שם אמיל גרינצוויג
كلية الديمقراطية والحوار والسلام على اسم اميل غرينزويغ
The Bertelsmann Foundation, Germany,
via the **Jerusalem Foundation**
The Adam Institute for Democracy & Peace in Memory of Emil Greenzweig

The **Abraham Fund**, Israel

פיתוח וכתבה:	ניבי שנער-זמיר
רקע תאורטי וייעוץ:	אוקי מרושק-קלארמן
כתיבה ועיבוד:	יוסי מיכל
פיתוח והתאמה לערבית:	נסרין מורקוס
סיוע בפיתוח התכנית:	ענת ברות, דפנה גולדנברג, נעה מור, נועה צוק, גלית אורן, סאבר ראבי
עריכה לשונית והארות:	ענבל סגל-גרין
עריכה והפקה:	יולנדה גרינהוט
עיצוב והפקת דפוס:	סטודיו אבידני, ירושלים
איורים:	ענבר חרובי, סטודיו אבידני

המדרשה לדמוקרטיה ולשלום על-שם אמיל גרינצוויג
كلية للديمقراطية والسلام على اسم إميل غرينتسفاين
The Adam Institute for Democracy & Peace in Memory of Emil Greenzweig
© כל הזכויות שמורות

לאדם - המדרשה לדמוקרטיה ולשלום על-שם אמיל גרינצוויג
כסלו תשס"ה, נובמבר 2004

מדרשת אדם, יער ירושלים, ת"ד 3536 ירושלים 91033
טלפון: 02-6448290 ✦ פקס: 02-6752932
adam@adaminstitute.org.il ✦ www.adaminstitute.org.il

תוכן העניינים

11	פתח דבר
13	רציונל התכנית
21	הערות
23	הנחיות דידקטיות
31	פתיחה: מהי דמוקרטיה?
33	הקדמה
35	מבנה הפרק וקהל היעד
36	הפעלה מס' 1: מהי דמוקרטיה – לילדי גן עד כיתה ב'
38	הפעלה מס' 2: מהי דמוקרטיה – לכיתות ג'
42	הפעלה מס' 3: מהי דמוקרטיה – לכיתות ד'-ו'
44	יצירות ספרותיות
44	הערות
45	פרק ראשון: הכרה בזכות השווה לשונות
47	הקדמה
48	מבנה הפרק וקהל היעד
49	הפעלה מס' 1: לשם מה צריך שם?
52	הפעלה מס' 2: עיצוב שם
55	הפעלה מס' 3: מה שונה ומה דומה
58	הפעלה מס' 4: מי אני?
62	הפעלה מס' 5: "ציפור הנפש" – היכרות עם רגשות
65	הפעלה מס' 6: "ציפור הנפש" – מגרת הרגשות
67	הפעלה מס' 7: שונות הרגשות
70	הפעלה מס' 8: לכל רגש צבעים שונים
73	הפעלה מס' 9: שעון הרגשות
77	הפעלה מס' 10: "הימים הצבעוניים שלי" – סיכום נושא השונות
79	הפעלה מס' 11: שונות ודמיון – סיכום נושא השונות

82.....	יצירות ספרותיות
84.....	הערות

פרק שני: השוויון

85

87.....	הקדמה
89.....	מבנה הפרק וקהל היעד
90.....	הפעלה מס' 1: עיצוב שוויון
93.....	הפעלה מס' 2: מהו שוויון?
95.....	הפעלה מס' 3: שוויון - בחינת מקרים
98.....	הפעלה מס' 4: שוויון - משחק השוקולד
102.....	יצירות ספרותיות
104.....	הערות

פרק שלישי: קבלת השונה ומפגש בין שונים

105

107.....	הקדמה
108.....	מבנה הפרק וקהל היעד
109.....	הפעלה מס' 1: יפה הג'ירפה - חלק א'
116.....	הפעלה מס' 2: יפה הג'ירפה - חלק ב'
118.....	הפעלה מס' 3: מה זה פחד?
120.....	הפעלה מס' 4: "איתמר פוגש ארנב"
122.....	הפעלה מס' 5: "העיגול הריבוע"
125.....	הפעלה מס' 6: "באלאבלוק"
128.....	הפעלה מס' 7: "הסיפור על האיש הירוק"
131.....	הפעלה מס' 8: "כשהעכבר והנחש נפגשו לראשונה"
134.....	הפעלה מס' 9: "מה עושים כשכועסים"
137.....	הפעלה מס' 10: הבחנה בין רגש, מחשבה והתנהגות
142.....	הפעלה מס' 11: לבד וביחד - חלק א'
146.....	הפעלה מס' 12: לבד וביחד - חלק ב'
149.....	יצירות ספרותיות
152.....	הערות

פרק רביעי: יחסי רוב-מיעוט

153

155	הקדמה
157	מבנה הפרק וקהל היעד
158	הפעלה מס' 1: בירור המושגים "רוב" ו"מיעוט"
160	הפעלה מס' 2: המחשת סוגי היחסים בין רוב למיעוט
161	הפעלה מס' 3: משמעות המושגים "רוב" ו"מיעוט" והקשר ביניהם
163	הפעלה מס' 4: יחסי רוב-מיעוט בחברה דמוקרטית
166	הפעלה מס' 5: "האי היגיון"
168	הפעלה מס' 6: הכרעת רוב
171	הפעלה מס' 7: סיכום נושא יחסי רוב-מיעוט
172	יצירות ספרותיות © כל הזכויות שמורות
172	הערות

פרק חמישי: זכויות

173

175	הקדמה
179	מבנה הפרק וקהל היעד
180	הפעלה מס' 1: מהי זכות?
185	הפעלה מס' 2: מגילת זכויות הילד – חלק א'
190	הפעלה מס' 3: מגילת זכויות הילד – חלק ב'
198	הפעלה מס' 4: זכויות חובות והקשר ביניהן – חלק א'
203	הפעלה מס' 5: זכויות חובות והקשר ביניהן – חלק ב'
206	הפעלה מס' 6: מי אחראי להגן על זכויותיי ולממשן?
208	הפעלה מס' 7: כיצד יש לנהוג במצב של סתירה בין זכויות?
213	יצירות ספרותיות
214	הערות

פרק שישי: מהותו של הסכם הוגן

215	הקדמה
217	מבנה הפרק וקהל היעד
218	הפעלה מס' 1: שיתוף פעולה
219	הפעלה מס' 2: ציור משותף
222	הפעלה מס' 3: "הבית בשכונת שיר"
224	הפעלה מס' 4: הבית המשותף
233	הפעלה מס' 5: "שני חברים"
237	הפעלה מס' 6: משחק החוטים
241	הפעלה מס' 7: הצורך בהסכם
243	הפעלה מס' 8: "הכתם הכתום"
249	הפעלה מס' 9: ההוגנות
256	יצירות ספרותיות
260	הערות
262	

פרק שביעי: פתרון סכסוכים

263	הקדמה
265	מבנה הפרק וקהל היעד
267	הפעלה מס' 1: מהו סכסוך?
268	הפעלה מס' 2: הקשר בין קבלת השונה להתערבות סכסוך
271	הפעלה מס' 3: קבלת השונה ופתרון סכסוכים
276	הפעלה מס' 4: חלופות להתמודדות עם סכסוכים
279	הפעלה מס' 5: תפיסה ופרשנות – שיטת רוטמן לפתרון סכסוכים (חלק א')
281	הפעלה מס' 6: עמדות וצרכים – שיטת רוטמן לפתרון סכסוכים (חלק ב')
284	הפעלה מס' 7: בדרך לפתרון – שיטת רוטמן לפתרון סכסוכים (חלק ג')
288	הפעלה מס' 8: לימוד שיטת גולדרט לפתרון סכסוכים
291	הפעלה מס' 9: ההוגנות
297	הפעלה מס' 10: תרגול ויישום שיטה לפתרון סכסוכים
301	יצירות ספרותיות
305	הערות
306	

307

פרק שמיני: מהות החוק

309	הקדמה
311	מבנה הפרק וקהל היעד
312	הפעלה מס' 1: הצורך בחוקים
314	הפעלה מס' 2: משחק ללא חוקים
315	הפעלה מס' 3: מיון חוקים
318	הפעלה מס' 4: מהות החוק
320	הפעלה מס' 5: שוויון בפני החוק
325	הפעלה מס' 6: "גלגל ענק"
327	הפעלה מס' 7: מהו חוק דמוקרטי?
329	הפעלה מס' 8: "כוכבו של המלך הבודד"
332	הפעלה מס' 9: שיפוט הוגן
334	יצירות ספרותיות
335	הערות

336

תודות

337

נספחים

339	נספח א': רצף ההפעלות לילדי גן וכיתות א'
339	נספח ב': רצף ההפעלות לכיתות ב'
341	נספח ג': רצף ההפעלות לכיתות ג'
342	נספח ד': רצף ההפעלות לכיתות ד'-ו'

© כל הזכויות שמורות

אדם
Adam

המדינה לדמוקרטיה ולשלום על שם אמיל גרינצוויג
كلية الديمقراطية والسلام على اسم إميل غرينتسفاين
The Adam Institute for Democracy & Peace in Memory of Emil Grenzweig

פתח דבר

התכנית החינוכית המוצגת בספר זה פותחה במהלך שנות עבודתי במדרשת אדם כמענה לצורך בבירור מושגים דמוקרטיים בסיסיים, באופן רלוונטי ונגיש לגילאים הצעירים.

את תהליך החשיבה והכתיבה הדריכה אמונתי העמוקה באדם וביכולותיו לקיים חשיבה ביקורתית ומוסרית, לקחת אחריות אישית וחברתית ולנקוט עמדה פעילה. יכולות אלו הן יכולות מתפתחות ונרכשות, וככל שתילמדנה מוקדם יותר, כן תתרחב האפשרות לתיקון ולשינוי. ילדים צעירים שידעו להקשיב לעצמם ולקבל את כל החלקים השונים שבתוכם, יגדלו כאנשים סובלניים וקשובים לצורכיהם ולצורכי זולתם.

בתהליך פיתוח התכנים, הכתיבה וההפקה של התכנית **"אלף בית בדמוקרטיה"** כספר הדרכה למורים, מחנכים, גננות ומטפלות, היו שותפים חבריי לצוות במדרשת אדם. ראויים לציון מיוחד אוקי מרושק-קלארמן, שפיתחה וכתבה את המתודה החינוכית ואת הבסיס התאורטי; יוסי מיכל, שכתב את הפרקים העוסקים בשיטות לפתרון סכסוכים; נסרין מורקוס, שעבדה והתאימה את התכנית לצורכי האוכלוסייה הערבית בישראל; ענבל סגל-גרין, שבתהליך עבודת העריכה הלשונית נעשתה שותפה פעילה לחשיבה ולניסוח הרעיונות; יולנדה גרינהוט, שהפיקה, תיאמה, ערכה, והביאה את הספר לידי גמר.

הסדנאות המוצעות בתכנית נבחנו הלכה למעשה בפעילות הענפה שמקיימת מדרשת אדם בבתי ספר ובגני ילדים, בחינוך הפורמלי והמשלים, ביישובים שונים בארץ – יהודיים וערביים. לאורך השנים הסתייענו רבות במשוב שהתקבל ממנחים ומנחות מהצוותים השונים במדרשה, שהעבירו את התכנית. ילדים ומחנכים רבים שפגשתי במהלך השנים לקחו על עצמם ללכת בדרך הלא-פשוטה הזו, ולמדו והפנימו את העקרונות הדמוקרטיים. גם אם הפנמה זו לא תמיד באה לידי ביטוי מעשי, זכתה הקהילה הדמוקרטית לשותפים נוספים לדרכה.

תודה לכל ההולכים בדרך.

ניבי שנער-זמיר

אודות המדרשה

מדרשת אדם – המדרשה לדמוקרטיה ולשלום על-שם אמיל גרינצוויג – הוקמה בשנת 1986. המדרשה עוסקת בפיתוח וביישום תכניות לימודים שמטרתן לקדם את החינוך לדמוקרטיה, לשלום, לאזרחות פעילה, להכרה בזכויות השוות של כל אדם, למניעת אלימות ולפתרון סכסוכים. למדרשה תכניות חינוכיות מגוונות העוסקות בנושאים שונים: זכויות אדם ואזרח, איכות הסביבה, חינוך לשלום, שוויון בין המינים, רב-תרבותיות, מועדים וחגים אזרחיים, יהדות ודמוקרטיה, ניהול עצמי דמוקרטי וחינוך לדמוקרטיה לגיל הצעיר. התכניות אומצו על ידי ארגונים חינוכיים ומערכות חינוכיות בעולם ותורגמו למספר שפות.

מדרשת אדם מקיימת מדי שנה השתלמויות רבות וכן סמינרים, הרצאות וכנסים בינלאומיים – בארץ ובעולם. הפעילויות מתקיימות במסגרות החינוך הפורמלי והמשלים, ובמערכות אזרחיות קהילתיות ותרבותיות אחרות (עובדים קהילתיים, פעילים חברתיים, אנשי תקשורת ואנשי כוחות הביטחון). תכניות הלימודים של המדרשה מותאמות למגזרי אוכלוסייה שונים ולכל קשת הגילים – מגיל הגן ועד מבוגרים.

למדרשה צוות מיומן ומקצועי של מנחים ומרצים הכולל אנשי חינוך יהודים וערבים, דתיים וחילוניים, עולים וילידי הארץ, נשים וגברים, תושבי ערים גדולות ותושבי עיירות פיתוח, חברי קיבוצים וחברי מושבים. הפריסה הארצית של הצוות החינוכי מאפשרת להגיע למגוון קהלי היעד ולתת מענה ייחודי, יעיל ומיידי לצרכים השונים של המשתלמים.

המדרשה זכתה במספר פרסים יוקרתיים (ובהם "פרס יושב-ראש הכנסת לאיכות החיים" לשנת 1998) על פועלה לקידום ערכי הדמוקרטיה והסובלנות ולהעמקת ההבנה והדו-קיום בין יהודים וערבים. קבלת הפרסים מעידה על המשלב החיובי לו זוכה פעילותה החינוכית של המדרשה.

The Adam Institute for Democracy & Peace in Memory of Emil Greenzweig

למידע נוסף וליצירת קשר הנכם מוזמנים לפנות אל:

אדם – המדרשה לדמוקרטיה ולשלום על-שם אמיל גרינצוויג

ת"ד 3536, יער ירושלים 91033

טלפון: 02-6448290

פקס: 02-6752932

adam@adaminstitute.org.il

www.adaminstitute.org.il

© כל הזכויות שמורות

אדם
ובם Adam

המדרשה לדמוקרטיה ולשלום על-שם אמיל גרינצוויג
كلية للديمقراطية والسلام على اسم اميل غرينتسفاين
The Adam Institute for Democracy & Peace in Memory of Emil Greenzweig

© כל הזכויות שמורות

המדרשה לדמוקרטיה ולשלום על-שם אמיל גרינצוויג
كلية للديمقراطية والسلام على اسم إميل غرينتسفاين
The Adam Institute for Democracy & Peace in Memory of Emil Greenzweig

רציונל התכנית

הספר "אלף בית בדמוקרטיה" הוא פיתוח ייחודי של תכנית חינוכית להקניית מושגי יסוד דמוקרטיים ודרכים ליישומם. התכנית מיועדת לילדים בחינוך הקדם-יסודי והיסודי, ולצוותים החינוכיים המלווים אותם.

חינוך לדמוקרטיה, על-פי תפיסת מדרשת אדם, הוא **חינוך להכרה בזכותו השווה של כל אדם לחירות**. השקפה זו עומדת בבסיסה של התכנית ונשענת על ההנחה כי ילד, מרגע היוולדו, הוא אדם, שזכותו לחירות צריכה להישמר. לילד יכולת, המתפתחת בהתאם לשלבי צמיחתו, להיות מודע לחירותו, לשמור עליה וכן לפתח תפיסה שוויונית לגבי חירויות האחר. מטרת התכנית היא אפוא לעודד את המתחנכים הצעירים להפוך לשותפים פעילים במימוש העיקרון של הזכות השווה לחירות תוך פיתוח חשיבה מורכבת לגבי. כדי לסייע בהבנת הרעיון ובהפנמתו, מתורגם העיקרון למושגים פשוטים ורלוונטיים למציאות הילדים (בגן הילדים, בבית הספר, בבית ובקהילה).

התכנית נובעת מגישה חינוכית הומניסטית ופלורליסטית המשלבת וקושרת את החינוך לדמוקרטיה עם החינוך היצירתי. הלימוד נעשה במסגרת פעילות סדנאית ובאמצעים מגוונים מתחומי הספרות, הדרמה, המוסיקה, המשחק והיצירה.

חינוך לדמוקרטיה כחינוך הומניסטי

החינוך ההומניסטי שם את הפרט במרכז העשייה החינוכית. הוא מתמקד בצרכיו ובייחודיותו של הלומד ובתהליך הלמידה שהוא חווה. את עקרונות הגישה הזו אימץ ופיתח **דב דרום**¹ במהלך שנות עבודתו הרבות בשדה החינוך. דרום, שלפעילותו הענפה השפעה ניכרת על תחום החינוך הערכי והחברתי בישראל, הבחין בארבע איכויות מרכזיות עליהן מבוסס החינוך ההומניסטי:

1. **הוליסטי** – הוא מעמיד במרכז את האדם בשלמותו. הוא עוסק במגוון רחב של מיומנויות – החל בקריאה, כתיבה וחשבון וכלה בפתרון בעיות תקשורת והבנה איש איש את עצמו ואת הזולת.
2. **הומניסטי** – הוא מסייע ללומדים להגיע ליתר הערכה וכבוד לעצמם ולזולתם, מעודד שיתוף פעולה ויישוב קונפליקטים בדרך המשא ומתן וההידברות.
3. **רלוונטי** – הוא קשור קשר הדוק לחייו של הלומד, לשאיפתו לרכוש דעת, לצמוח, לאהוב ולמצוא משמעות לקיומו.
4. **התנסותי** – הוא יוצר אקלים לימודי הספוג אתגר ותמיכה כאחד, מחשיב את הייחודיות של כל לומד, צרכיו ומטרותיו.²

מקורן של ארבע האיכויות הללו בתורתו של **ג'והן דיואי**.³ דיואי גרס כי שימוש בדרך המניעה את הילד והפונה אל יכולותיו בבנייה וביצירה יוצר מוטיבציה חיובית ללמידה ולשיתוף פעולה. לשיטתו, רק סביבה שבה הילד עובד מרצונו החופשי – ולא מתוך כפייה – מסוגלת לממש שיתוף ודמוקרטיה במסגרת הכיתה. דיואי אף טען כי הילד עומד במרכז החינוך וכי החינוך הוא תהליך שאינו מתחיל ונגמר בנקודה זו או אחרת אלא מתפתח ונבנה מתוך צורכי הפרט.⁴

כאן עולה השאלה הבלתי נמנעת: מה בין חינוך לדמוקרטיה, שמשמעו הכרה בזכות השווה של האחר, לבין העלאת **האני** למקום מרכזי ודומיננטי? האם אין סתירה בין הדברים?

מבקרי התפיסה ההומניסטית מציינים את חוסר האיזון שבין שימת דגש על הפרט לבין התמקדות בחברה. אם אכן מטרת העל של כל אדם היא מימוש עצמי מרבי, מה יהא על יחסיו הבין-אישיים? האם אין בכך איום על ערכי החברה ועל קיומה? מבקרים אחרים מציינים את הסכנה הקיימת באותן תורות פסיכולוגיות, המקדשות את העיקרון של "אני ואפסי עוד", וקוראות דרור, כביכול, להשקפת חיים המתרכזת ב**אני** במקום ב**שינוי חברתי**.

ניתן לפתח דיון רחב ונוקב סביב שאלות מהותיות אלו; המוטיב המרכזי בדיון מסוג כזה יהיה "ויכוח" על מרכזיות הפרט או החברה ועל הצורך לבחור ביניהם, כלומר: שמירת זכות הפרט מול אחריות חברתית, או הכרעה בין חופש אישי לבין מחויבות חברתית. אך ניתן להתייחס לשאלות אלו גם מזווית שונה, שאינה מחייבת בחירה בפן זה או אחר. גישתה החינוכית של מדרשת אדם מתמודדת עם מורכבות זו, הנובעת מהממדים השונים הכרוכים ביחסי הפרט והחברה והמפרה את האיזון ביניהם, ומפרשת אותה כ**דילמה**. הכלים המוצעים בתכנית זו לטיפול בדילמה יסייעו למתחנך – בכל גיל – להתמודד עם הרצונות הסותרים הקיימים בתוכו: שמירת זכויותיו מחד ושמירת זכויות האחר מאידך.

כאמור, קהל היעד של התכנית הוא ילדים צעירים מגילאי 5-6 ועד 12, והצוותים החינוכיים המלווים אותם. בגילאי 5-6 מתחילה להתעצב תפיסתו החברתית של הילד; הוא מתחיל לראות עצמו כפרט בין פרטים ונע בין הצורך לשמור על זהותו הייחודית לבין הצורך להשתייך חברתית. אז גם מתעוררת הדילמה, כיצד לנווט על הציר שבין ה"אני" לבין ה"אחר" ומכאן מתעצבים דפוסים חברתיים שונים, הבאים לתת מענה לדילמה זו. הדפוסים הללו צומחים מאישיות הילד ומההשפעה הסביבתית החיצונית ויכולים להתבטא בהתנהגות כוחנית – שמשמעה שמירה על האינטרסים הפרטיים בכל מחיר, או בוותור מוחלט עליהם – למען תחושת השתייכות. עם השנים לומד הילד לשכלל את דפוס ההתנהגות שאימץ לעצמו ולהגן עליו. לפיכך, מן הראוי לגשת לתהליך החינוך לדמוקרטיה כבר בגיל צעיר, כאשר התבניות החברתיות מתהוות ומתחילות להתגבש.

גילם הצעיר של הילדים להם מיועדת התכנית מחייב מודעות לקשיים הנובעים משלבי ההתפתחות בהם הם מצויים – מהבחינה הקוגניטיבית, מהבחינה הרגשית ומהבחינה החברתית. כך, למשל, נלקחים בחשבון ראיית ה"אני" במרכז, המתבטאת בחוסר יכולת להתחשב, לוותר ולדחות סיפוקים, וכן יכולת ההפשטה המוגבלת של עולם המושגים. המענה לקשיים אלו מושג על ידי שימוש בשפתם של הילדים ובחומרים הלקוחים מעולמם (כגון חוויותיהם האישיות, עולם המושגים שלהם וכד'). דרך זו, המשלבת שיח מילולי עם התנסות יצירתית וחוויתית, מאפשרת להמחיש את הדילמות שבין העמדה האינטרסנטית לבין העיקרון הדמוקרטי, לחוות את הפער שבין העמדה ההצהרתית לעמדה המעשית (בין התוכן והתהליך) ומתוך כך – לבחור באופציה הדמוקרטית.

אמצעי המחשה ולמידה

האמצעים המגוונים בהם מעבירים תוכנים לילדים לקוחים מתחומי הספרות, האמנות הפלסטית, הדרמה, המוסיקה, המשחק והיצירה. ריבוי הכלים הנו חלק מהותי בקשר שבין חינוך יצירתי לבין חינוך לדמוקרטיה. כדי להבין קשר זה, עלינו להגדיר תחילה את מושג היצירות.

יצירות מהי?

מושג היצירות נתפס ומוגדר על ידי חוקרים שונים במגוון אופנים, בהתאם לתחום המחקר והאמצעים להדגמתו. מקובל לחלק את ההגדרות לשלושה סוגים עיקריים: הגדרות המדגישות את **התהליך היצירתי**; הגדרות המתמקדות ב**אדם היוצר ובאישיותו** והגדרות המדגישות את **התוצר**.

ההשפעה הרבה ביותר בתחום המחקר של מבנה החשיבה האנושית בכלל, והחשיבה היצירתית בפרט, מיוחסת ל**ג'יי פול גילפורד**⁵. גילפורד הגדיר יצירות כ**מחשבה מסתעפת** (חשיבה רב-כיוונית), המייצרת פתרונות רבים לבעיה אחת, וזאת בניגוד לחשיבה ממוקדת, החותרת לפתרון נכון אחד. הוא זיהה מספר יכולות בחשיבה היצירתית: יכולת לזהות מספר פתרונות אפשריים למצב נתון; גמישות מחשבתית (יכולת לשנות גישות והיבטים); מקוריות – היכולת להגיע לפתרונות חדשים וכן – יכולת לפתח ולשכלל רעיונות. היצירות מוגדרות לפיכך כתרכובת של גמישות מחשבתית, מקוריות ורגישות לרעיונות מחדשים.

ג'ייקוב לוי מורנו⁶ התייחס ליצירות ולספונטניות כגורמים ראשוניים ומרכזיים בהתפתחותו של האדם. שורש המושג "ספונטניות" הוא במילה הלטינית **sponte** שמשמעותה רצון חופשי. לשיטתו של מורנו, הספונטניות היא חוויה הנוצרת מתוך חירות, ופירושה הוא היכולת להגיב בהתאמה לכל מצב חדש.

קרל רנסום רוג'רס⁸, ממייסדי הגישה הפסיכולוגית הומניסטית, תרם לחינוך מניסיונו רב-השנים בעבודה טיפולית את הגישה הרואה **בתהליך הלמידה** את הדבר המשמעותי, ו**בלומד** – את האלמנט המרכזי בתהליך עליו צריך להיות מושם הדגש. לשיטתו, הלימוד האמיתי נעשה תוך התנסות ופעילות עצמית של הלומד ואילו תפקידו של המורה הוא לסייע לו – בהתאם ליכולתו ולהבנתו של הלומד.

רוג'רס ציין שני תנאי יסוד פסיכולוגיים לפיתוח היצירתיות: **ביטחון וחירות פנימית**. לדעתו, ייווצרו תנאים אלה בסביבה בה תשרור הבנה אמפטית אשר הפרט יתקבל בה, ללא תנאי, כבעל ערך.⁹

לאור הנאמר לעיל ניתן להגדיר את האישיות היצירתית כבנויה משלושה מרכיבים בסיסיים: **חשיבה מסתעפת, ספונטניות וחירות אישית לביטוי**.

© כל הזכויות שמורות

מכאן ניתן ללמוד על הקשר הבלתי נפרד שבין חינוך ליצירתיות לבין חינוך לדמוקרטיה: החינוך ליצירתיות משמעו חינוך לחשיבה חדשה וביקורתית; החינוך לדמוקרטיה עוסק בקידום מרבי של זכויות שוות. היכולת למצוא דרכים למימוש מרבי זה מותנית ביכולת חשיבה מורכבת, אמפטית, מסתעפת ומחדשת, דהיינו – חשיבה יצירתית.

האמצעים היצירתיים בהם נעשה שימוש בתכנית מאפשרים ביטוי רחב ורבגוני תוך חיבור בין התהליך הרגשי והחשיבה הרציונלית לבין למידה חוזרת ונשנית הנובעת מחיבור זה. פעילות היצירה על גווניה השונים מהווה צינור להבעת העולם הפנימי – ביטוי רגשות (גם אם הם קשים או לא נעימים), צרכים, ואף יצרים.

דרך ההנחיה משלבת עבודה חופשית עם עבודה מובנית כאשר עקרונות הבחירה, השוויון והשונות האישית מהווים תמריץ דרך לאורך התהליך כולו.

The Adam Institute for Democracy & Peace in Memory of Emil Greenzweig

מבנה הספר

התכנית כוללת פעילות פתיחה ועוד שמונה פרקים מרכזיים, שכל אחד מהם מוקדש לתוכן דמוקרטי מרכזי. בתחילת כל פרק מופיע רקע תאורטי קצר המציג את הנושא, ולאחריו סדרת הפעולות הבנויות באופן הדרגתי ותהליכי והמתייחסות לסוגיה הדמוקרטית הנידונה בפרק.

פעילות הפתיחה מהווה תשתית מושגית לתכנית כולה ובה מתקיימת היכרות ראשונית של הילדים עם המושג **דמוקרטיה**.

הפרק הראשון מניח את היסודות להכרה בזכות השווה לשונות ועוסק בהכרת הפרט – החל בשמו ובמאפייני מראהו החיצוניים, דרך טעמו, העדפותיו ורגשותיו, וכלה בדרכי

הביטוי של כל אלה. ההנחה היא שאם הפרט יפגוש את עצמו, יכיר את חלקיו השונים וילמד לקבלם, הוא יבין כי האחר שונה ממנו אך גם דומה לו. כך יוכל הפרט לפתח רגישות ונכונות לקבלת האחר – על חלקיו השונים ועל חלקיו הדומים לאלו שלו.

הפרק השני עוסק בערך **השוויון**. מטרת הפרק היא להבהיר כי כל אדם רשאי וצריך לממש את חירותו ואת צרכיו מבלי להיות מופלה. המסר החינוכי של הפרק הוא כי "אני שונה מחברי או דומה לו, כפי שחברי שונה ממני או דומה לי – ובכך אנו שווים". תפיסת השוויון מתוך שונות משמעותה היא כי הכרה בשונות של כל אחד מאתנו וקבלתה, תאפשר לנו לשמור על חירותנו, זכויותינו, צרכינו ומקומנו – וגם על אלו של הזולת. הילדים יבחנו תפיסות שונות של שוויון, יערכו הבחנה בין שוויון ערכי ושוויון מתמטי ובין חוקים שוויוניים לחוקים בלתי שוויוניים וילמדו דרכי התמודדות אפשריות עם מצבים של אי שוויון.

הפרק השלישי מוקדש **למפגש בין שונים ולקבלת השונה**. לאחר שהפרט מחוזק ומקבל גיבוי לשוניותיו ולייחודו, ניתן להתחיל לבדוק את משמעות השונים (האחרים) לגביו, ולהציע לו דרכי התמודדות עמם. תהליך הלמידה בפרק נעשה בהדרגה: תחילה יעסקו הילדים בהכרת השונה, בבחינת הפחד מהשונה ובהשפעת דעות קדומות וסטראוטיפים על קבלתו; ההנחה היא כי המודעות המתפתחת לראיית שונות האחר תאפשר, בהמשך, להתמודד עם השונות, לקבלה, ולמצוא אפיקים לקיום יחסי גומלין שישמרו על זכויותיו השוות של כל פרט.

לאחר שהפרט התמודד עם שונותו ועם שונות האחר, יהיה בשל יותר לבחון **סוגים שונים של מפגשים**, את הסיבות למפגשים אלו ואת תוצאותיהם האפשריות. מורכבות המפגש בין שונים נלמדת תוך המחשת מצבים בהם דעות קדומות יוצרות ניכור ופחד – הגורמים להימנעות מהתקרבות.

The Adam Institute for Democracy & Peace in Memory of Emil Greenzweig

שלושת הפרקים הראשונים מניחים את הבסיס להפנמת התפיסה הדמוקרטית ועל כן מספר הפעילויות בהם רב; הפנמת התפיסה הדמוקרטית היא תהליך הכרחי להמשך לימוד העקרונות הדמוקרטיים ולהרחבה בנושאים נוספים.

הפרק הרביעי – יחסי רוב ומיעוט – עוסק במשמעותם הערכית של המושגים וביחסי הגומלין ביניהם, בהתייחס לעיקרון המנחה של הכרה בזכות השווה לחירות. בדיונים רבים אודות מושגים דמוקרטיים נעשה שימוש במושגים "רוב" ו"מיעוט" כמושגים המגדירים והממצים את התפיסה הדמוקרטית. לפיכך תעסוקנה ההפעלות בהמחשת סוגי היחסים שבין רוב ומיעוט ובמשמעותם. הילדים יתמודדו עם השאלה מתי הכרעת רוב היא לגיטימית ומתי אינה לגיטימית, ויבחנו מצבים שונים בהם נדרשת הכרעת רוב.

הפרק החמישי עוסק **בזכויות**. מחנכים ומתחנכים רבים מתמודדים עם קשיים ושאלות לגבי המושגים "זכות", "רצון" ו"חובה"; פרק זה מנסה לתת מענה לשאלות ולחדד את

משמעותם של המושגים. ההפעלות בפרק מתייחסות לסוגיית זכויות הילד אל מול זכויות המבוגר תוך לימוד "הצהרת זכויות הילד בישראל"; תיבחן שאלת האחריות למימוש הזכויות ולשמירתן ותועלה השאלה כיצד יש לנהוג במצב של סתירה בין זכויות; הילדים יערכו הבחנה בין דרכים דמוקרטיות לבין דרכים לא דמוקרטיות להתמודדות עם התנגשות בין זכויות תוך תרגול של מצבים שונים.

בפרק השישי נבדקות אפשרויות היישום של התפיסה הדמוקרטית תוך בירור **מהותו של ההסכם ההוגן**. מטרת הפרק היא לקדם את ההבנה כי ההסכם ההוגן מאפשר לשמור על זכותם של כל הפרטים לממש את חירותם. הילדים יבררו את הצורך בהסכם תוך התנסות במשימות הדורשות שיתוף פעולה, ויבחנו את היתרונות, החסרונות והקשיים של עבודה משותפת. כן תיבחן השאלה מה קורה לחירות היחיד במפגש עם חירויות של אחרים וכיצד ניתן לממש את החירות האישית במקרה של רצונות סותרים בחברה.

הפרק השביעי עוסק ב**תהליכי פתרון סכסוכים**. פרק זה מבוסס על ההכרה בצורך בהסכם הוגן להסדרת יחסים בין בני האדם בחברה דמוקרטית. בתחילה ייבדק הקשר בין קבלת השונה להיווצרות מחלוקות וסכסוכים, לאחר מכן יתנסו הילדים בתהליך לבירור הצרכים כדרך המקדמת מציאת פתרונות, ויתרגלו את שלב המעבר מ"עמדה" ל"צורך". בפרק מוצעות מספר שיטות לפתרון סכסוכים בדרכי שלום תוך התנסות במצבים המצריכים מציאת פתרונות. מושג ה"הוגנות", שיילמד ביסודיות, יהווה כלי מרכזי בבדיקת הפתרונות.

הפרק השמיני והאחרון עוסק ב**מהות החוק בחברה דמוקרטית**. החוק נועד לשמור על השותפים בהסכם הדמוקרטי ולהגן עליהם, על כן עוסקות ההפעלות בהגדרת מושג החוק כחלק ממרכיבי התפיסה הדמוקרטית. הילדים יבררו את הצורך בחוקים ואת מטרתם ויתרגלו הבחנה בין סוגים שונים של חוקים. לאחר הפנמת עקרונות השוויון בפני החוק ייערך דיון בעקרונות העומדים בבסיס החוק הדמוקרטי. לבסוף, ייבחן הליך השיפוט ההוגן כמאפיין מרכזי של החוק הדמוקרטי וייבדק הקשרו לרעיון השוויון בפני החוק.

מטעמי קיצור כתובה התכנית בלשון זכר. הכוונה, כמובן, לבני שני המינים.

הערות

1. דב דרום (1927-1997) עמד בראש המסלול "חינוך חברתי" בחטיבה האוניברסיטאית "אורנים", בית הספר לחינוך של התנועה הקיבוצית, שלוחת אוניברסיטת חיפה. פרסם מסות ומאמרים רבים שהמרכזי שבהם הוא הספר **אקלים של צמיחה: חופש ומחויבות בחינוך** (ראו הערה 2 להלן). להשקפתו החינוכית וההומניסטית היו שתי פנים: (א) שימת דגש על חירות הפרט ומימושו העצמי, מתן כבוד והתייחסות אמפטית לאישיותו של התלמיד תוך הימנעות משיפוטיות; (ב) תביעה מוסרית למילוי חובותיו של האדם כלפי עצמו וכלפי החברה אליה הוא משתייך.
2. דב דרום, **אקלים של צמיחה: חופש ומחויבות בחינוך**, ערך יואל דרום, תל-אביב: ספריית פועלים, 1989, עמ' 36.
3. ג'ון דיואי (John Dewey) (1859-1952) – פילוסוף אמריקני, מאבות התנועה הפרוגרסיבית בחינוך, בעל תרומה מכריעה לחינוך במאה העשרים. לדבריו, החינוך אינו **הכנה** לחיים, אלא **החיים עצמם**. דיואי דגל בלמידה על ידי עשייה והתנסות אישית, והתנגד לדרכי ההוראה המבוססות רק על שינון או על תרגול מיומנויות בסיסיות של קריאה, כתיבה וחשבון. הוא טען, כי תפקיד המערכת החינוכית הוא ליצור סביבה תומכת וחיונית, שתאפשר לילד לפתח את יכולותיו ותעודד חשיבה עצמאית.
4. וראו גם: ג'ון דיואי, **הילד ותכנית הלימודים: בית הספר והחברה**, תרגם חיים ברור, מבוא מאת פריץ אהרן קליינברגר, תל-אביב: אוצר המורה – הוצאת הספרים של הסתדרות המורים, תש"ך 1960.
5. ג'וי פול גילפורד (Joy Paul Guilford) (1859-1952) – פסיכולוג אמריקני, מהמובילים והמשפיעים ביותר בנושא מבנה החשיבה (Structure of Intellect). גילפורד חקר ופיתח תאוריה של מבנה האינטליגנציה האנושית, ועיקר תרומתו בניתוח מפורט של האלמנטים המצויים בדרך החשיבה היצירתית.
6. Joy Paul Guilford, "Creativity", **American Psychologist**, 50, 1950, pp. 444-454.
7. ג'ייקוב לוי מורנו (Jacob Levy Moreno) (1889-1974) – אבי שיטת הפסיכודרמה, הסוציומטריה והטיפול הקבוצתי, ומי שהטביע את המונח "פסיכותרפיה קבוצתית". דרכו המקצועית החלה בווינה, ונמשכה בארצות-הברית (מ־1925). כחלק משיטת טיפול ביחיד באמצעות המסגרת החברתית-הקבוצתית, הקים מורנו תאטרון פסיכודרמה, שעיקר פעילותם במשחקי תפקידים ואימפרוביזציות. את שיטותיו יישם בעבודה עם קבוצות חריגות או דחיות בחברה – מילדים ועד מבוגרים. מורנו האמין בחשיבות ההגעה למקורות הספונטניים ופיתוחם כיוון שהם מעוררים את היצירתיות שבאדם וכן הדגיש את הדינמיקה של תפקידי ה"אני" בתוך הקבוצה. וראו גם: עיניה ארצי, **פסיכודרמה** (סדרת מה? דע! בעריכת מרסלו דסקל), תל-אביב: דביר, תשנ"ב 1991.

8. קרל רנסום רוג'רס (Carl Ransom Rogers) (1902-1987) – פסיכולוג אמריקני, ממייסדי הפסיכולוגיה ההומניסטית אותה הוביל אברהם מסלאו (Abraham Maslow). תפיסתו, כי כל אדם צריך ללמוד להיות בכל מצב הוא עצמו – במקום למלא תפקיד – התפתחה בשלהי מלחמת העולם השנייה. במהלך עבודתו כפסיכותרפיסט פיתח רוג'רס את שיטת ה"תרפיה ממוקדת בלקוח", לפיה תפקיד המטפל הוא לשקף את התהליך המתרחש אצל המטופל ולסייע לו בתהליך הריפוי המשותף.

9. Carl Ransom Rogers, "Toward a Theory of Creativity", Sidney J. Parnes (ed.), 1962 **A Source Book of Creativity Thinking**, New York: Scribers, 1962 וראו גם: קארל ראנסום רוג'רס, **חופש ללמוד**, תרגום יונה שטרנברג, ערכה יעל פישבין, [תל-אביב]: ספריית פועלים, תשל"ד 1973.

© כל הזכויות שמורות

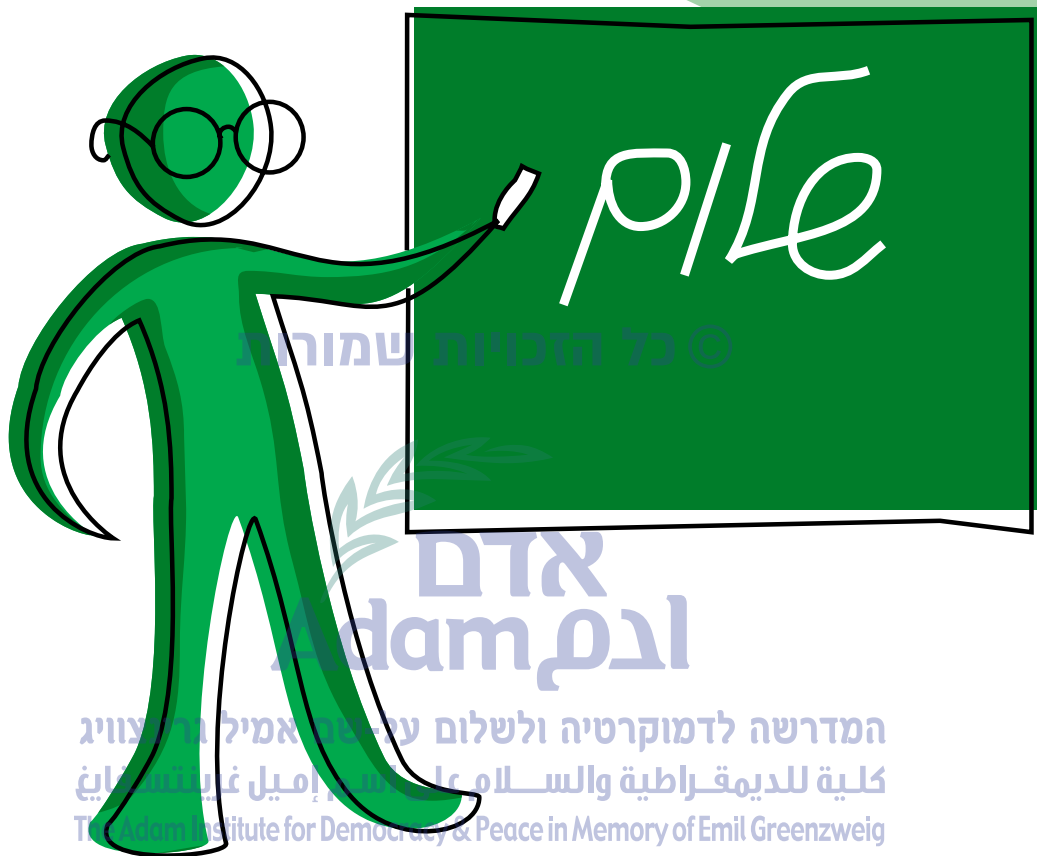

המדרשה לדמוקרטיה ולשלום על-שם אמיל גרינצוויג

كلية للديمقراطية والسلام على اسم إميل غرينتسفاين

The Adam Institute for Democracy & Peace in Memory of Emil Greenzweig

הנחיות דידקטיות

© כל הזכויות שמורות

אדם
Adam

המדרשה לדמוקרטיה ולשלום על-שם אמיל גרנצוויג
كلية للديمقراطية والسلام على اسم إميل غرينزوايغ
The Adam Institute for Democracy & Peace in Memory of Emil Greenzweig

© כל הזכויות שמורות

המדרשה לדמוקרטיה ולשלום על-שם אמיל גרינצוויג
كلية للديمقراطية والسلام على اسم إميل غرينتسفاين
The Adam Institute for Democracy & Peace in Memory of Emil Greenzweig

הנחיות דידקטיות

המתודה החינוכית

תכנית הלימודים המוצגת בספר מציעה דרכים ליישום החינוך לדמוקרטיה במערכת החינוך ובחיי המתחנכים. המתודה החינוכית של התכנית אשר תפורט להלן, כוללת היבטים ארגוניים ומתודיים המעוגנים בתפיסה החינוכית של מדרשת אדם. בטרם ניגשים ליישום התכנית, מן הראוי לתת את הדעת לסוגיות הבאות:

אופי הפעילות:

התכנית בנויה לעבודה במסגרת סדנאית מונחה ובקבוצות קטנות. הפעילות מבוססת על התנסות חוויתית – אישית או קבוצתית – ועושה שימוש באמצעים מגוונים, המובילים לדיון מובנה באחד ממושגי היסוד של התפיסה הדמוקרטית.

מספר המשתתפים:

כדי שההפעלות תשגנה את יעדיהן (מתן הזדמנות שווה לכל אחד לבוא לידי ביטוי, בחינת תהליכי קבוצה אל מול התכנים הנידונים, השתתפות שווה בתהליך היצירה והלמידה), מומלץ שמספר המשתתפים בכל קבוצה לא יעלה על עשרים. בקבוצות המונות יותר מעשרים ילדים יש לשקול חלוקה לשתי קבוצות הנחיה.

המדרשה לדמוקרטיה ולשלום על-שם אמיל גרינצוויג

חלוקה לקבוצות ולזוגות:

ככלל, הפעילות מתחילה ומסתיימת בישיבה במעגל ("המליאה"). הפעילות רבות מחייבות עבודה בקבוצות או בזוגות: סוג זה של עבודה מביא את הילדים לכדי חוויה אישית וקבוצתית המשקפת את הדילמות ואת ההתלבטויות העולות בהקשר למושגי היסוד הדמוקרטיים הנידונים. העבודה בקבוצות או בזוגות מזמנת דיון על תהליך העבודה המשותף ותורמת להבחנה בין מצבים שוויוניים ולא שוויוניים. על המנחה לבחון את נושא החלוקה לקבוצות בהתאם לסוג הפעילות, מטרותיה, מאפייני הקבוצה ושיקולים נוספים.

משך הפעילות:

ההפעלות לילדים הצעירים מתוכננות ליחידות זמן של 45 דקות, ולבוגרים יותר – ליחידות זמן בנות שעה וחצי. מאחר ויחידות זמן קצרות יותר אינן מאפשרות לקיים דיון יסודי, אנו ממליצים להתארגן ליחידות זמן בהתאם לקבוצת הגיל; כדאי לשקול להאריך את משך הפעילות על-פי הצורך, ובהתאם לדרך התנהלות המפגשים ולאפשרויות הארגוניות.

מבנה ההפעלות:

מרבית ההפעלות מבוססות על מהלך בן ארבעה שלבים:

- א. **שיחת פתיחה קצרה** שמטרתה להציג את הנושא הנידון בהפעלה, לעורר שאלות הקשורות בו ולעודד חשיבה מורכבת בנוגע אליו.
- ב. **פעילות חווייתית** (יצירתית או אחרת) לעיבוד הנושא הנידון, המאפשרת למשתתפים לבטא את עמדותיהם ביחס אליו.
- ג. **התייחסות לתוצרי העבודה החווייתית ולתהליך הקבוצתי הבא בעקבותיו** באמצעות דיון המקשר בין התכנים שנלמדו לבין סוגיות אקטואליות מחיי הקבוצה ומחיי המשתתפים.

ד. **סיכום** שמטרתו להדגיש את הנקודות העיקריות שעלו בהפעלה, לאסוף שאלות מרכזיות ולסמן את השאלות שנתרן פתוחות להמשך דיון.

מומלץ לשמור על מבנה זה בכל אחת מהסדנאות על מנת לאפשר עיבוד מעמיק של הנושא על מורכבותו וכן לאפשר את חיבורו לחיים האקטואליים של הילדים.

אמצעי הפעילות:

מאחר והפעילויות דורשות שימוש באמצעים שונים, כדאי להכין מראש ולדאוג שהילדים יגיעו למפגש עם הציוד הנדרש. מומלץ כי הילדים יביאו לכל מפגש. הפעילויות, ושאותן יביאו לכל מפגש. הפעילות "הכנה לקראת המפגש הבא" בסוף הפעילות; הכוונה היא לכך שבמקרים מסוימים הילדים שותפים מלאים בהכנת אמצעי הפעילות, ולעתים, המפגש הבא מבוסס על תוצרי הפעילות הנוכחית.

ככלל, נחלקים אמצעי הפעילות לשלושה סוגים עיקריים:

א. **חומרי יצירה** – אחד השיקולים בהקשר לעבודה עם חומרי יצירה הוא הכמות והמגוון (החומרים המצוינים בהפעלות השונות הם בגדר הצעה). יש לקחת בחשבון כי ככל שמספר החומרים יהיה רב יותר, כך ישקעו הילדים בעבודה היצירתית וייתייחסו פחות למשימה החינוכית. עם זאת, מגוון רב של חומרים בהפעלות הרלוונטיות מגדיל את חופש הבחירה וההבעה של הילדים ומאפשר לכל אחד מהם למצוא את אפיק הביטוי המתאים לו ביותר מבחינת עמדותיו, מחשבותיו ורגשותיו. כך או כך, חשוב שתהיה התאמה בין חומרי היצירה לפעילות. נוסף לכך, אנו ממליצים לעשות שימוש במבחר חומרים ממוחזרים ובפסולת מפעלים כגון ניירות גרוסים וקלקרים, וכן להזמין את הילדים לאסוף חומרים טבעיים המצויים בסביבה (כגון עלים ואצטרובלים) אשר יצורפו למאגר חומרי היצירה.

לשימוש בחומרים מסוג זה חשיבות רבה בהקשר לסוגיית השמירה על איכות הסביבה; הדבר עשוי אף לעורר דיון על הזיקה שבין איכות הסביבה לאורח חיים דמוקרטי.

ב. **טקסטים ספרותיים** – השירים והסיפורים שנבחרו כאמצעי המחשה ללימוד חלק מהתכנים ולהמחשתם מעוגנים בפעילות היצירתית ובשלבי הדיון השונים. מלבד זאת, בסוף כל פרק מופיעה רשימת יצירות מומלצות נוספות הנותנות מענה לנושאים בהם עסק הפרק.

ג. **ערכות המחשה** – זהו כלי נוסף המוצע במספר סדנאות, המלווה את הטקסטים הספרותיים או את הפעילות היצירתית. ההמחשה הוויזואלית של טקסטים ספרותיים מורכבים מסייעת בחיבור הילדים לנושא הנידון. לאורך התכנית מופיעות מספר דוגמאות לערכות המחשה ומוצעת דרך להכנתן.

לאורך הספר משובצות דוגמאות של עבודות וציורי ילדים אשר השתתפו בפעילויות התכנית.

התאמת התכנית לקבוצות הגיל השונות

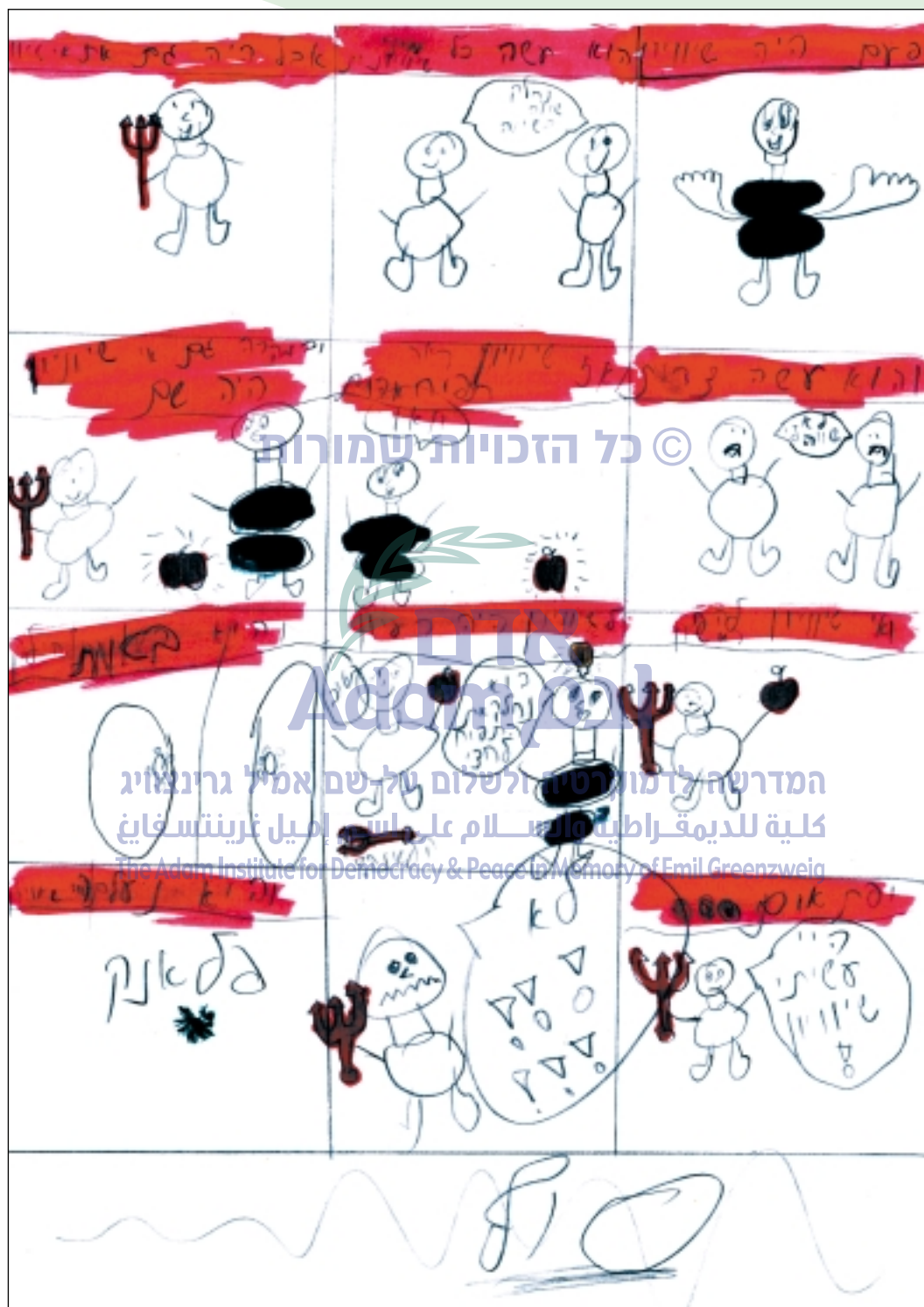
תכנית מודולרית:

חלק מההפעלות המופיעות בתכנית מיועדות לילדים הצעירים (גן, כיתות א'-ג'), ואילו אחרות מותאמות לשכבות בגרות יותר (כיתות ד'-ו'). עם זאת, מנחה הבוחר לעשות שימוש בהפעלה המכוונת לקבוצת גיל אחרת מהמוצע יוכל לעשות כן לאחר עיבוד מוקדם של המתודה והדיון.
לעתים הפעלה בעלת אותו מטרה מותאמת לחב של כיתות, ולפיכך הפעלות מסוימות תכלנה הוראות ספציפיות לגילים השונים. על המנחה להתייחס בשימת לב לשינויים המפורטים בגוף ההפעלה – בסעיף ה"אמצעים", בשלבים השונים של סעיף "מהלך ההפעלה" ובהצעות למשך הפעילות בבית או בכיתה.

העברת התכנית בכיתות היסוד (א'-ו'):

לימוד מלא של כל פרקי התכנית דורש היערכות רב-שנתית. מאחר ויש לקחת בחשבון את רמת המיומנות של ילדי כיתות א' ו-ב' (כתיבה, הבנת הנקרא וכו'), מומלץ להפעיל את התכנית באופן הדרגתי.

בכיתות היסוד אנו ממליצים על העברת התכנית **במלואה** וזאת משני טעמים: ראשית, בשל החשיבות הנודעת להקניית מכלול המושגים הדמוקרטיים הבסיסיים, ושנית, כי הדבר מאפשר התמודדות חינוכית הולמת עם המורכבות שבכל אחד ממושגים. יש לזכור כי ראייה כוללת של התפיסה הדמוקרטית טומנת בחובה הן את הערכים הן את המנגנונים ואת זאת ניתן להשיג רק בלימוד ממושך ויסודי.

המדרשה למוסר ושלום על שם אמיל גרינצוויג
 كلية للديمقراطية والسلام على اسم إميل غرينتسفاين
 The Adam Institute for Democracy & Peace in Memory of Emil Greenzweig

העברת התכנית בגני ילדים:

בעבודה עם ילדי גן אנו ממליצים לבחור בפרקים העוסקים בלימוד הערכים והמנגנונים הדמוקרטיים המרכזיים: **שונות ושוויון** (הפרקים הראשון והשני), **קבלת השונה** (הפרק השלישי), **שיתוף פעולה והסכם הוגן** (הפרק השישי). בפרקים אלו נעשה שימוש רב באמצעי המחשה ובפעילות יצירתית וחוויתית, וזאת כדי להקל על הבנת המושגים והפנמתם. לפרקים האחרים, העוסקים ב**יחסי רוב-מיעוט**, **זכויות**, **פתרון סכסוכים** ו**מהות החוק** זיקה עיונית יותר, ונעשה בהם שימוש רב יותר במתודות של הבנת הנקרא והבעה בכתב.

איתור קהל היעד:

על מנת להקל על השימוש בספר, מופיע בתחילת כל הפעלה סמל צבעוני המציין את שכבת הגיל לה היא מיועדת. על מנת לאפשר תכנון מוקדם וכדי לסייע באיתור מהיר של הפעילויות המוצעות, הוספנו **רצף הפעולות מומלץ, לפי שכבות גיל** (נספחים א'-ד').

על ההנחיה

אנו ממליצים לאנשי החינוך הבוחרים לעסוק בתכנית עם הילדים, לקיים השתלמות מוקדמת בה יחוו את התהליכים החינוכיים, האישיים והקבוצתיים, ויבררו את הסוגיות המרכזיות המועלות בספר. על מנת שהתהליך החינוכי בעבודה עם הילדים יהיה משמעותי, ראוי שתהיה הלימה בין התכנים הנלמדים לדרך ההנחיה. הקפדה על ההמלצות הבאות עשויה לסייע בכך:

✿ חשוב שהמנחה יברר לעצמו היטב את מטרות ההנחיה ויגדיר את נושא הפעילות באופן ברור לתלמידים. במהלך הפעילות, רצוי שהמנחה ירשום לעצמו ו/או על הלוח נקודות מרכזיות שהעלו המשתתפים, בהן ייעזר בסיכום הביניים ובסיכום המפגש. בעת הסיכום כדאי להתייחס לנושאים שנלמדו, לבחון אם מטרות ההפעלה הושגו ולבדוק מה למדו המשתתפים על עצמם.

✿ בשעת הדיון יש לתת ביטוי שווה לכל הנוכחים בחדר, ללא הבדלי מין, כישורי ביטוי או אופי העמדות המבוטאות.

✿ מומלץ כי המנחה יבחן את הנחייתו על ידי כך שיברר עם עצמו: אילו קולות נשמעים בחדר? קולותיהם של מי אינם נשמעים ומדוע? מי מקבל לגיטימציה ומי לא?; כמו כן, כדאי שהדוגמאות המובאות לדיון ולבירור דרכי ההתמודדות יילקחו מחיי המשתתפים ומעולמם (בית, בית הספר, שכונה, אינטרנט, אמצעי תקשורת וכד').

- ✿ המנחה צריך להיות רגיש למידת העניין של כלל המשתתפים במתרחש. במידה והוא חש שחלק מהנוכחים אינם מגלים עניין בנעשה, ראוי שיבדוק עמם את הסיבות לכך. באופן זה הוא ממחיש את העיקרון הדמוקרטי של קבלת ביקורת.
- ✿ המנחה אחראי על שמירת כבודם של כלל הנוכחים והוא חייב לתמוך במי שחשים פגיעה. מאחר ולעתים נקראים המשתתפים לחשוף רגשות פרטיים ועמדות אישיות כחלק מהמהלך, מוטב שהמנחה יזכור שהוא אינו עוסק בדינמיקה קבוצתית. הרגשות הבאים לידי ביטוי והעמדות הנשמעות צריכים לשמש כמצע להבנת הנושא הנידון ולקשר בין הנושא לתהליכים חברתיים, ולא להוות תשתית לעיסוק בבעיותיו של פרט זה או אחר בקבוצה. כמו כן, המנחה אינו מטיף מוסר למי שאינם סובלניים לדעתו ואינו עוסק בשכנוע של המשתתפים בצדקת עמדתו; עליו לסייע למשתתפים לבדוק את עמדותיהם שלהם והוא חייב לראות עצמו כמי שבדוק עם המשתתפים גם את עמדותיו שלו.
- ✿ מומלץ לשמור את הסיכומים ואת התוצרים על מנת לחזור אליהם בעת הצורך עם ההתקדמות בתכנית. אנו מציעים להקצות פינה מיוחדת בכיתה, בה יוצגו העבודות.

תקליטור הפעלות

כדי להקל על המשתמשים, ניתן לרכוש במשרדי מדרשת אדם תקליטור, בו צרובים קבצי דפי העבודה המופיעים בספר והבסיס להכנת חלק מהערכות.

המדרשה לדמוקרטיה ולשלום על-שם אמיל גרינצוויג

אנו מאחלים לכם קריאה מהנה ושימוש פורה ומועיל בספר!

The Adam Institute for Democracy & Peace in Memory of Emil Greenzweig